

Є. Д. Стрельцова

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Досягнення гармонізованої або уніфікованої системи приватного права виявилось однією з домінуючих ідей, яка з кінця XIX століття до нинішнього часу все ще має особливу актуальність. Протягом цього часу завдяки плідній співпраці міжнародних організацій, як міжурядових, так і неурядових, міжнародних регіональних організацій, великих світових промислових груп, науково-дослідних інститутів, професійних асоціацій тощо створено міжнародні конвенції, безліч стандартизованих галузевих положень, гармонізованих принципів, типових законів, уніфікованих статутів тощо задля досягнення цієї цілі. Сьогодні такі інструменти впливають або регулюють практично всі аспекти транснаціональних приватних відносин, у першу чергу, відносин у сфері комерційної діяльності, незалежно від того, в якій країні відповідні операції здійснюються, в якій країні зобов'язання виникають і виконуються тощо.

В даних тезах хотілося б зосередити увагу передусім на переваги та складнощі, що супроводжують процес гармонізації. Однак перед тим слід звернути увагу на наступне. Останнім часом в юридичній літературі стають все більш поширеними дослідження, що стосуються гармонізації, апроксимації, імплементації, уніфікації, координації національного законодавства. В цьому контексті одним з дискусійних питань теоретичного характеру виявляється співвідношення поняття гармонізації та суміжного поняття уніфікації. Обидва поняття розглядаються як основні напрямки і форми проведення узгодженого правового розвитку держав [1, с. 75–76]. Водночас в дослідженнях не завжди зрозумілими виглядають відмінності між цими поняттями. Наприклад, деякі дослідники ототожнюють поняття уніфікації і гармонізації. Саме так робить Дж. Клоу, коли говорить про уніфікацію і про гармоні-

зацію як про однопорядкові явища [2, с. 703–705]. Близький до такої думки й М. Маттеуччі, коли пише про уніфікацію і фактично ототожнює її з гармонізацією з точки зору мети [3, с. 16]. А. Зіглер говорить про гармонізацію й уніфікацію законодавства як про близькі між собою явища, а тому пропонує називати їх «стандартизацією» [4, с. 785]. Натомість І. І. Лукашук говорить про гармонізацію як про самостійне явище, окреме від уніфікації. Він пише: «Гармонизация способствует усвершенствованию внутреннего права и обеспечивает эффективность права международного. Поэтому достижение гармонизации является одним из главных направлений национальной правовой системы» [5, с. 264]. На нашу думку, такий погляд на гармонізацію права найбільше характеризує природу цього правового явища.

Природно, що проблеми гармонізації права є предметом багатьох наукових досліджень та дискусій, аналіз яких дозволяє дійти висновку про традиційне визначення гармонізації як процесу, що сприяє підвищенню стабільності та передбачуваності процесів та результатів, уникненню конфліктів законодавства та судочинства, зменшенню юридичних ризиків та комерційних витрат.

Проте нинішній рівень процесу гармонізації правових норм значно відрізняється від умов, за яких процес розпочався більше століття тому. І процес нормотворення, і процес внутрішньої реалізації норм стали більш складними. Тепер можна використовувати більш широкий спектр інструментів для формування та застосування єдиних правил. Крім того, робота законодавчої гармонізації зараз включає велику кількість організацій — як державних установ, так і представників приватного сектора. До того ж підйом наднаціональних організацій, таких, наприклад, як Європейський Союз, додає особливості до процесу нормотворення з можливими далекосяжними наслідками.

Водночас міжнародні успіхи широкомасштабної гармонізації права викликають певні сумніви, які супроводжуються думками про переосмислення його цілей та методів. Існує поширений погляд на те, що більша гармонізація права корисна, але для

досягнення цього результату слід вивчити, в світлі практичних труднощів минулого, нові способи [6, с. 82].

Загалом методи, що використовуються при гармонізації права, діють на різних рівнях і включають різні типи компромісів або узгодження, які можуть відрізнитися. Вони поділяються на три основні категорії: законодавчі (конвенції, типові закони), пояснювальні (законодавчі довідники та юридичні посібники для використання в юридичній практиці), договірні (стандартні, або типові, договірні положення та правила).

Традиційно конвенції вважались основним засобом міжнародної гармонізації внутрішнього приватного права. Проте очевидні переваги застосування єдиного тексту, що діють у всіх договірних державах, частково гальмуються низкою загально-відомих обмежень переважно формальної властивості. Наприклад, залежно від країни процес ратифікації може вимагати ряд формальних кроків, залучати різні органи влади та тривати кілька років. Це призводить до тривалого періоду часу між прийняттям міжнародних конвенцій та їхнім вступом в силу, а також дуже повільних темпів внутрішньої імплементації. Інша проблема полягає у необхідності внесення змін до конвенції з метою адаптації її положень до економічних змін або потреб нової практики та сучасного рівня технологічного розвитку. Після процесу узгодження поправок та змін існує ризик того, що протоколи про внесення змін не можуть бути ратифіковані усіма державами-учасницями конвенції, а це, в свою чергу, порушує односторонність як очікуваний результат.

Жорсткість процесу укладення договору та відсутність гнучкості у пристосуванні до внутрішньої реальності часто заважає приєднанню держав до міжнародних конвенцій. Але є й інші причини, які пояснюють, чому завдання, спрямоване на заохочення прийняття обов'язкових міжнародних документів, ускладнюється: міжнародні конвенції не є досконалими, і сам процес узгодження сповнений перешкод. Пошук консенсусу між різними правовими традиціями часто означає, що бажане правило в даній правовій системі може бути пом'якшено або взагалі відмовлено, особливо, якщо навряд чи воно отримає підтримку інших правових систем. Міжнародні конвенції, та-

ким чином, часто стають мішенню для вітчизняних критиків, які вказують на переваги національного законодавства.

Проте міжнародні організації, що діють у сфері гармонізації правових норм, здається, визнають, що міжнародні конвенції повинні використовуватися «дозовано», виключно для спеціальних випадків, які вимагають односторонності. Для досягнення більшого ступеня гнучкості і з урахуванням предмету гармонізації можливо застосувати й інші методи, які є доречними. Як показує досвід, гармонізація права можлива також на основі звичаєвого права, що відбулося, наприклад, внаслідок прийняття ІНКОТЕРМС. Причому, як свідчать здійснені дослідження, у випадку гармонізації й уніфікації комерційного і торговельного права результати таких дій можуть бути не лише у вигляді конвенцій, а й у вигляді модельних законів, узагальнень звичаєвого права тощо. Так, наприклад, ЮНСІТРАЛ (UNCITRAL) і УНІДРУА (UNIDROIT) мають довгий і багато в чому успішний досвід розробки типових законів, деякі з яких стали орієнтирами у конкретних сферах.

Таким чином, в контексті застосовних методів гармонізації права можна говорити про «комплексний» інструментарій, який включає як міжнародні договори, так і акти «м'якого» права.

Література

1. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. — М. : Норма, 1996. — 432 с.
2. Clough J. A World of Difference: The Budapest Convention on Cybercrime and the Challenges of Harmonisation [Electronic resource] / J. Clough // Monash University Law Review. Monash University Faculty of Law Legal Studies Research Paper No. 2015/06. — 2014. — 40 (3). — P. 698–736. — Available at SSRN : <https://ssrn.com/abstract=2615789>
3. Matteucci M. Prospects of International Unification of Law from a European Viewpoint [Electronic resource] / M. Matteucci // Louisiana Law Review. — 1949. — Vol.10, Number 1. — P. 15–24. — Available at : <http://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol10/iss1/9>
4. Ziegler A. Particularities of Harmonization and Unification of International Law of Trade and Commerce / A. Ziegler // Private Law in the International Arena — Liber Amicorum Kurt Siehr. — C. Asser Press. — Netherlands : The Hague, 2000. — P. 781–792.

5. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук ; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. — Изд. 3-е, перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — 432 с.
6. Hartkamp A. S. Modernisation and Harmonisation of Contract Law: Objectives, Methods and Scope [Electronic resource] /Hartkamp A. S.// Uniform Law Review. — Volume 8. — Issue 1–2, 1 January. — 2003. — P, 81–89. — Available at: <https://doi.org/10.1093/ulr/8.1–2.81>

О. А. Халабуденко

доктор права, доцент кафедры частного права
Международного независимого университета (ULIM)
(Республика Молдова)

ЭФФЕКТЫ РАСТОРЖЕНИЯ ДОГОВОРА: ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКОЙ ТРАДИЦИИ ПРАВА

Расторжение договора, исходя из принципа *pacta sunt servanda*, возможно по соглашению сторон или при наступлении обстоятельств, дающих право требовать расторжения договора в одностороннем порядке. Одностороннее расторжение договора без надлежащих на то оснований влечет ответственность виновной стороны за причиненные другой стороне убытки. Поскольку соглашение, на котором основывается договорная конструкция, и само договорное обязательство — каузально связанные явления, расторжение договора следует рассматривать как одно из оснований прекращения договорных обязательств.

Ситуацию, связанную с расторжением договора, следует отграничивать от случаев прекращения обязательств в связи с невозможностью их исполнения вследствие непредвиденных обстоятельств. При невозможности исполнения обязательство прекращается в связи с наступлением соответствующих обстоятельств (фактов), тогда как расторжение договора основывается на выражении воли стороны договора, направленной на прекращение соответствующих договорных отношений. Расторжение договора — это волевой акт, целью которого является прекращение действия договора [1, с. 11].